

bir şüphe yaşar ve kelimenin uzak ve yakın anlamı arasında gidip gelir. Nâbî'nin, "Pek uçurma bildiğim kuştur benim ey bâğban / Bülbülün gülzâr-ı âlemde hezârın görmüşüz" beytinin ilk dizesinde uçurma kelimesi ile kuş, ikinci dizesinde bülbül ile hezâr arasında böyle bir anlam sıçraması mevcuttur. Uçurma kelimesi beyitte, "Bu kadar da abartma" anlamındadır. Halbuki kelimenin ikinci anlamı, yani şairin bu beyitte amaçlamadığı "uçmak" mânası ile kuş kelimesi mütenâsiptir. İkinci mısradaki yer alan hezâr "bülbül" demektir. Ancak şair beyitte bu kelimeyi bin sayısının karşılığı olarak kullanmakta, böylece kelimenin ibarede kastedilmeyen "bülbül" anlamıyla îhâm-ı tenâsübü sağlamıştır. Tenâsüple ilgili diğer bir edebiyat terimi de "teşâbüh-i etrâf"tır (sözü başlangıcına uygun biçimde tamamlamak) ve gül ile başlayan bir sözü bülbül, gülzâr vb. bir kelime ile bitirmek suretiyle gerçekleşir. Ziyâ Paşa'nın, "Bir milletin olunca mukadder saâdeti / Bir âdile müfevviz eder Hak hükûmeti" beytindeki millet ve hükümet kelimeleri arasında böyle bir ilgi vardır. Teşâbüh-i etrâfı ayrı bir sanat kabul edenler olmakla birlikte genellikle tenâsübün bir türü kabul edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmaniyye*, İstanbul 1299, s. 156-158; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 327-329; Muallim Nâci, *Edebiyat Terimleri: İstulâhât-ı Edebiyye* (haz. M. A. Yekta Saraç), İstanbul 2004, s. 113-115; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 162-163; Cem Dilçin, *Örneklelerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 431-437; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri-Belâgat*, İstanbul 1989, s. 276-281; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul 2000, s. 148-150; Muhsin Macit – Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Ankara 2004, s. 65; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2007, s. 448; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, İstanbul 2007, s. 143-146.

MELİHA Y. SARIKAYA

TENÂVÜTİ

(التناوتي)

Ebû Ammâr Muhyiddîn Abdülkâfi
b. Ebî Ya'kûb Yûsuf b. İsmâîl
et-Tenâvütî el-Vercelânî
(ö. 570/1175'ten önce)

Cezayirli İbâzî âlimi.

Vercelân'da (Vargla) doğdu. Berberîler'in Nefzâve koluna bağlı Tenâvüt (Tinâvet) kabilesine mensuptur. Babası, dedesi ve dedesinin babası yörenin İbâzî şeyhleri ve âlimlerindendi. İbâziyye mezhebinin Veh-

biyye kolunu benimseyen Tenâvütî daha çok kelâm ve fıkıh alanlarındaki eserleriyle tanınır. Vercelân'da ilk eğitimini aldıktan sonra ilim tahsili amacıyla Tunus'a gitti. Zengin olan ailesi iyi bir öğrenim görmesi için gerekli maddî desteği sağladı. Tenâvütî, Arap dili ve edebiyatı yanında diğer İslâmî ilimlerde yetişmek gayesiyle büyük çaba sarfetti. Öyle ki ailesinin gönderdiği mektupları bile okumaya vakit bulamadığı ve memleketine dönüşü sırasında mektupları açınca birinde babasının, diğerinde annesinin ölüm haberini öğrendiği rivayet edilir. Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin arka kâşası olan Tenâvütî onunla birlikte Ebû Zekeriyâ el-Vercelânî'den kelâm dersleri aldı. Eğitimini tamamlayınca Vercelân'a döndü. Bahar aylarında sürüleriyle güneye doğru Mizâb vahalarına gitmeyi âdet haline getirdi. Gittiği yerlerde İbâziyye mensuplarına dersler, vaazlar verir, fıkıh ve kelâm ile ilgili sorularını cevaplandırır. Bundan dolayı İbâzîler kendisine "Muhyiddin" (dini canlandırılan kişi) lakabını verdiler. 570'ten (1175) önce vefat eden Tenâvütî'nin mezarı Vercelân'ın güneybatısından 5 km. uzaklıktadır. İbâzîler'in her yıl bahar aylarında mezarını ziyaret ettikleri söylenmektedir.

Tenâvütî, Hâricîler'in ve İbâzîler'in karşı çıktığı tahkim olayına farklı yaklaşmış, bu konuda Hz. Ali'ye karşı nisbeten yumuşak bir üslup kullanmıştır. Berberîler'in Kuzey Afrika'ya göç eden Arap bedevilerine karşı takındıkları sert tavrı onaylamış ve Araplar'ın Kuzey Afrika'da servetlerini gasp yoluyla elde ettiklerini ileri sürmüştür. Bu sebeple Mağrib'deki Araplar'la hiçbir şekilde ticarî ilişkide bulunmamıştır. Arkadaşı Ebû Ya'kûb ile birlikte hac maksadıyla Mekke'ye gittiklerinde bile ilk zamanlarda Hicaz Arapları ile ticaret yapmakta tereddüt göstermişlerdir. İbâzîler'in önde gelen âlimlerinden olan Tenâvütî bölge İbâzîler'inin birlik ve beraberliğini sağlamış, onların dinî ve idarî işlerini yürüten "halka" (azzâbe) kurumunun işleminde önemli rol oynamıştır.

Eserleri. 1. *el-Mûcez fî tahşîli's-su'âl ve telhîşî'l-makâl fi'r-red 'alâ ehli'l-ihlâf*. Müellifin en ünlü eseri olup İbâzîler'in kendi inançlarını açık biçimde diğerlerinden ayırt ettikleri firak kitaplarından biridir. Tenâvütî, İbâzîler'in kelâm görüşünü savunan bu eseriyle Melâhide, Dehriyye, Seneviyye gibi fırkalara ve Hz. Muhammed'in peygamberliği konusunda yahudi ve hristiyanlara cevap verdiği gibi İbâzîler'in diğer İslâm fırkaları karşısındaki üstünlüğünü ve düşünce farklılığını dile ge-

tirmeye çalışmıştır. Ammâr et-Tâlibî'nin *Ârâ'u'l-Havâric el-Kelâmiyye* adıyla neşrettiği eseri (I-II, Cezayir 1398/1978) Abdurrahman Umeyre bazı notlar ilâvesiyle yeniden yayımlamıştır (I-II, Beyrut 1410/1990). 2. *Şerhu'l-Cehâlât*. Tebgûrîn b. İsbâ b. Dâvûd el-Melşûti'nin kelâma dair *Kitâbü'l-Cehâlât* adlı eserinin şerhidir. Yazma halinde bulunan eser üzerinde Ömer Yûnus, Câmîatü'z-Zeytûne külliyyetü's-Şerîa ve Usûli'd-dîn'de bir doktora tezi hazırlamış ve edisyon kritiğini yapmıştır (Ali Ekber Ziyâî, s. 345). 3. *Tabakâtü'l-meşâyih* (*Siyerü'l-meşâyih*). İbâzî âlimlerinin biyografileriyle ilgili olup henüz yayımlanmamıştır (Lewicki, s. 66). 4. *Kitâbü'l-Ferâiz* (Lewicki, s. 68; Ali Ekber Ziyâî, s. 403). 5. *es-Sîre fî nizâmi'l-'azzâbe* (*Sîretü Ebî 'Ammâr 'Abdülkâfi*). Halka kurumuna dair olan eser Mes'ûd Mezhûdî tarafından neşredilmiştir (Uman 1996). 6. *Kitâbü'l-İstîtâ'a* (Şemmâhî, s. 104; Ali Ekber Ziyâî, s. 136). 7. *Kitâbü'l-İhtilâ'* (Lewicki, s. 68).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ammâr Abdülkâfi el-İbâzî (Tenâvütî), *el-Mûcez* (nşr. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1410/1990, I-II; Ebû Ya'kûb el-Vercelânî, *ed-Delil ve'l-burhân*, Kahire 1889, I, 54-56; III, 28; Dercîni, *Tabakâtü'l-meşâyih bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhim Tallây), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), II, 485-491; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Ahmed b. Suûd es-Seyâbî), Maskat 1407/1987, s. 104; Amr Khalifah en-Nâmî, *Studies in İbâdism*, Benghazi 1972, s. 135-137; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fî'l-Cezâ'ir*, Kahire 1399/1979, s. 215-221; T. Lewicki, *el-Mü'errihûn el-İbâziyyûn fî İfrîkiyye's-şimâliyye* (trc. Mâhir Cerrâr – Rîmâ Cerrâr), Beyrut 2000, s. 64-68; Muhammed b. Mûsâ Bâbâ Ammî v.dğr., *Mu'cemü a'lâmî'l-İbâziyye*, Beyrut 1421/2000, II, 258-259; Ali Ekber Ziyâî, *Mu'cemü meşâdiri'l-İbâziyye*, Tahran 1424/2003, s. 136, 328, 345, 403, 404; R. Strothmann, "Tenâvütî", *İA*, XII/1, s. 159-160; a.m.f., "al-Tanâwutî", *EP* (İng.), X, 183; Mustafa Öz, "Halka", *DİA*, XV, 360; Ahmed Pâketçi, "Ebû 'Ammâr", *DMBİ*, VI, 62-63; Valerie Hoffman, "Abû 'Ammâr 'Abd al-Kâfi b. Abî Ya'qûb", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2008, fas. 1, s. 34-36.

MEHMET SALİH ARI

et-TENBÎH

(التنبيه)

Ebû İshak eş-Şirâzî'nin
(ö. 476/1083)

Şâfiî mezhebinin

beş temel muhtasarından biri olan
eseri.

Hocası Ebû't-Tayyib et-Taberî'nin vefatıyla (450/1058) Bağdat'ta Şâfiî mezhebini temsil konumuna gelen Ebû İshak eş-Şirâzî o tarihe kadar Şâfiî âlimleri tarafından yapılan şerh, ihtisar ve ta'lik faaliyet-